

УДК 378.016:34

МИНУЛЕ ТА СУЧАСНЕ У ПРОБЛЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Л. Г. Цибулько, О. О. Ковнеров

У статті аналізуються нормативні документи, присвячені захисту прав дітей, які були прийняті на міжнародному рівні у ХХ столітті. Розглянуто форми та методи роботи педагогів вищих та загальноосвітніх навчальних закладів, що використовуються під час викладання курсу «Права людини». Встановлено, що на початок ХХІ століття для забезпечення сприятливого розвитку дітей та їх захисту було розроблено й ухвалено низку нормативних документів, запроваджено курс «Права людини» для викладання у вищих та середніх навчальних закладах. Були напрацьовані відповідні форми та методи викладання, проведені педагогічні експерименти з відбору найефективніших методик навчання. Встановлено, що проблеми, актуальні у ХХ столітті, стоять на порядку денному і нині, на початку нового століття. Їх можна вирішити, вивчаючи історичний досвід та виховуючи нове покоління в дусі толерантності й патріотизму, що сприятиме забезпеченню щасливого дитинства майбутнім поколінням.

Ключові слова: діти, захист дітей, права людини, нормативні документи.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. В умовах розвитку ринкової економіки, громадянського суспільства та соціальних ініціатив, а також тісної взаємодії всіх країн особливої актуальності набуває питання створення сприятливих соціальних умов для розвитку дітей. Глобалізація суспільства зумовлює виникнення нових культурних форм, цінностей, зразків поведінки, над формуванням яких слід цілеспрямовано працювати з дитинства. Все це передбачає забезпечення захисту прав дитини на державному та міжнародному рівні, а також створення сприятливого освітнього середовища не лише для оволодіння дітьми знань, а й формування у них високих моральних якостей, людяного ставлення до оточуючого світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Проблемаю

розвитку дітей та дитинства займалися такі дослідники, як Б. Малиновський, Ю. Овінова, Л. Українець (філософське осмислення періоду дитинства); С. Білецька, А. Богущ, О. Квас, Т. Кравцова, С. Лупаренко, О. Сурженко (історико-педагогічний аспект); В. Абраменкова, Ф. Аріес, Е. Еріксон, В. Кудрявцев, М. Осоріна (традиції виховання в історичному аспекті); О. Бойко, С. Гавриш, Л. Кушинська, Л. Ольховик, Е. Рибінський, З. Шнекендорф, Р. Чумічева (правовий захист дитинства). Незважаючи на велику кількість праць, присвячених вивченню проблеми дитинства, з часом виникають нові питання на наступному щаблі історичного розвитку, і їх вирішення потребує звернення до витоків та аналізу наявних рішень.

Мета статті – проаналізувати історичний досвід, набутий у царині формування толерантного ставлення дітей до оточуючого світу, та аналіз відповідної соціалізації кожного як особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. На початок 90-х років ХХ століття в Україні серед першочергових проблем у сфері захисту дитинства були такі: висока дитяча смертність, поширення захворювань, зростання кількості дітей-інвалідів і дітей з відхиленнями у розумовому, психічному й фізичному розвитку; загроза поширення наркоманії й алкоголізму, зараження СНІДом; загострення проблем дитячої злочинності, сирітства, жорстокого поводження та насильства над дітьми з боку батьків. Серед проблем молоді слід згадати низький рівень знань і професійної підготовки, одержуваних у школі та спеціальних навчальних закладах, зростання рівня безробіття і труднощі у працевлаштуванні. На становище дітей негативно вплинув перехід держави до ринкових відносин: знизилась реальні доходи сім'ї, прискорилося зростання роздрібних цін. Спостерігалось різке скорочення фінансування соціальних програм, спрямованих на дітей: закривались і продавались піонерські табори і позашкільні установи, згортався дитячий туризм і культурно-розважальні програми тощо [4, с. 4-5].

Водночас у ХХ столітті проблеми захисту дітей турбували все світове співтовариство. Про це свідчать ухвалені на міжнародному рівні документи, спрямовані на зміцнення захисту дитини: Женевська декларація прав дитини в межах Ліги націй (1924); затвердження Загальної декларації прав людини Генеральною Асамблеєю ООН 10 листопада 1948 року; проголошення Декларації прав дитини (1959), що стало потужною моральною основою для реалізації її вимог; 1979

рік став Міжнародним роком дитини. Ці кроки підштовхнули світове співтовариство до необхідності розробки нового документа, заснованого на міцніших юридичних гарантіях і нормах. Так, 20 листопада 1989 року Генеральна Асамблея ООН прийняла «велику хартію вольностей для дітей – світову конституцію прав дитини». Текст Конвенції ООН про права дитини був опублікований у №10 журналу «Радянська педагогіка» за 1991 рік.

Конвенція ООН про права дитини містила норми міжнародного права, обов'язкові для виконання. Її положення зводяться до чотирьох основних вимог, покликаних забезпечити права дітей: виживання, розвиток, захист і забезпечення активної участі в житті суспільства. У цьому акті закладено два основні принципи: дитина є самостійним суб'єктом права, тому на неї поширюється весь комплекс громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини; пріоритетність інтересів дітей перед потребами сім'ї, суспільства, релігії. Свобода, необхідна дитині для розвитку своїх інтелектуальних, моральних і духовних здібностей, передбачає не лише здорове та безпечне навколишнє середовище, відповідний рівень охорони здоров'я, забезпечення норм харчування, одягу і житла, але й надання всього цього у першочерговому, пріоритетному порядку завжди, в благополучні й важкі роки, в роки процвітання і в роки депресії, в роки війни і миру.

Вимоги Конвенції були актуальними на той час і водночас були спрямовані в майбутнє. Адже турбота про дітей – це передусім зобов'язання дорослих. Повага прав людини починається зі ставлення суспільства до своєї зміни, наступних поколінь.

Отже, всі документи були спрямовані на розбудову справедливого та гуманного соціального порядку на всій планеті, орієнтованого на захист дітей, визнання їх частиною людства, загальнолюдських цінностей та гармонійного розвитку, недопущення дискримінації особистості дитини.

Зазначені документи сприяли формуванню гуманного ставлення до дитини у вчителів та батьків. Виховання нових поглядів на дитину було покладено передусім на шкільних вчителів та викладачів ВНЗ. Для вчителів початку ХХ століття був властивий авторитаризм, а на кінець століття, виникає необхідність у переосмисленні поглядів на права та свободи людини і зокрема дитини, у визначенні конкретного й реального змісту, педагогічному осмисленні таких понять, як права особистості, права свободи людини, права дитини, гідність людини,

культура прав людини тощо. На вчителя покладається обов'язок не лише змінити власний світогляд, а й передати нові знання наступним поколінням, формувати гуманний світогляд у школярів та студентів.

Аналіз праць [3; 4; 6; 7] засвідчив, що однією з проблем кінця ХХ століття були прояви нерівноправності. В той період в СРСР широко пропагувалась ідея братерства народів в умовах прискореної індустріалізації, проте одним з результатів інтернаціоналізації стало загострення міжнаціональних відносин. Згідно з даними соціологічного дослідження, проведеного Держосвітою в кінці 1988 року, неприязне ставлення до осіб іншої національності вважали нормальним явищем 11,6% студентів ВНЗ Закавказзя, 17,5% – Прибалтики; 34% студентів СРСР вважали проблему міжнаціональних відносин гострою та актуальною і 93% визнавали необхідність перегляду принципів міжреспубліканських і міжнаціональних відносин [8, с. 6].

Наступним невирішеним питанням кінця ХХ століття, як зазначає, Є. Рибінський, було те, що школа перестала бути для багатьох учнів привабливою соціальною структурою [4, с. 5]. Так, з 1990 по 1992 рік кількість учнів віком 14–17 років у школах робітничої молоді зростає до 63% і перевищувала 632 тис. осіб [4, с. 5]. Відповідно до даних всесоюзного обстеження, проведеного у 1991 році Держкомстатом СРСР і НДІ дитинства, на питання «Що для вас означає школа?» 20,5% респондентів відповіли: «Місце, де можна проявити себе, свої здібності», а 21,6% – «Місце, куди зазвичай не хочеться, але змушений ходити». Серед учнів, які взяли участь в опитуванні, 60,2% не займалися у гуртках, студіях, клубах. На питання «На кого ви хочете бути схожим найбільше?» відповідали, що на матір, 16%, на батька – 14,7%, героя з книги або фільму – 13,4%, хлопця (дівчину) зі своєї компанії – 4,1%, учителя – 1,4% [4, с. 5]. Отже, дані опитування засвідчили втрату поваги та авторитету вчителів та погіршення ставлення до школи як соціального закладу. Наслідком було те, що якщо на школу та вчителя покладалась надія щодо реалізації прийнятих загальноосвітніх законопроектів, така ситуація у суспільстві унеможлиблювала досягнення поставленої мети. Педагогіка мала стати педагогікою доброзичливих відносин, спрямованих на повагу до поглядів дитини, до прав інших людей, кожної людини зокрема. Саме вчителі мали змінити власне ставлення до учнів та формувати в учнів гуманне, толерантне ставлення до оточуючих. Відповідно були внесені зміни до курсів педагогіки у ВНЗ. До програми було включено вивчення правових актів ООН: Декларації прав людини та Конвенції

про права дитини [7, с. 11]. Під час викладання вчителі спирались на методичні рекомендації, розроблені Центром з прав людини в Женеві і видані ООН (Нью-Йорк, 1989), – «Викладання прав людини. Практична діяльність в початковій і середній школі», методики викладання. Видавались навчальні посібники, в журналах «Кур'єр ЮНЕСКО», «Бюлетень ЮНЕСКО» виходили публікації, присвячені цій тематиці.

Проводились педагогічні експерименти, спрямовані на визначення більш ефективних методик викладання спеціалізованих курсів. Було розроблено три методики: перша базувалась на вивченні статей Декларації та Конвенції; друга на вивченні статей відповідно до їх спрямування на окремі проблеми: політичні права, економічні, соціальні, культурні тощо; третя була запропонована Всесвітньою асоціацією «Школа як інструмент світу». Остання охоплює шість розділів: школа служить людству; школа закладає досвід взаєморозуміння між усіма дітьми світу; школа вчить поважати життя і людей; школа вчить терпимості, яка допомагає нам із розумінням ставитися до відмінних від наших поглядів і моделей поведінки; школа виховує почуття відповідальності; школа вчить дітей пригнічувати свої егоїстичні устремління, допомагає їм усвідомити, що для прогресу людства необхідні зусилля кожного і співпраця всіх людей на Землі [7, с. 12]. Головним завданням таких курсів було навчити студентів цінувати людські цінності та людину як найбільшу цінність.

Для реалізації поставленої мети викладачі використовували бесіди, семінари, прес-конференції; застосовували нові ігрові форми («Пишемо книгу «Хто я?», «Я і мої почуття», загадування бажань по колу, «Пральна машина» тощо); апробували методи мозкової атаки проблемних ситуацій, пов'язаних не тільки зі знанням тих чи інших гарантованих прав людини, але і з виробленням правильних рішень для їх захисту, застосування індивідуальних та колективних дій; створювали студентський «банк досвіду», в який збирали різноманітні ділові ігри, що користувались особливою популярністю. Використовували також: рольові ігри, в яких учасники беруть на себе роль з різноманітними функціональними обов'язками залежно від теми і змісту гри; імітаційні, в яких копіюється той чи інший вид професійної діяльності з подальшим аналізом її якості; організаційно-діяльні, у яких моделюється зміст діяльності, передусім з проблем прав людини; дослідні, що спрямовані на засвоєння методики організації наукового осмислення конкретної проблеми; тренінги, які передбачали виконання вправ і закріплення певних умінь і навичок, таких як врегулювання

конфліктних ситуацій, захист прав людини у разі їх порушення однокласниками або вчителем, дорослими тощо [3; 7, с. 13].

З метою формування у майбутніх вчителів нового мислення використовувались варіативні ігри, які передбачають педагогічні завдання з невідомим рішенням. Наприклад, «Ситуація»: студент (вчитель або старшокласник) провокував складне становища, яке складалося в класі, на заняттях гуртка, у школі або вдома; визначав свою позицію, поведінку; давав психолого-педагогічне обґрунтування того, що сталося і показав правильність свого висновку, пропозиції.

Найчастіше такі ситуації відбиралися з педагогічної літератури або реальної практики. Методика проведення ділової гри містила набір оповідань-ситуацій, питань, що спонукали до мислення. Наприклад, «Що робити вчителю (класному керівнику) в конкретному випадку?». Студенти аналізували, як повинен реагувати на педагогічну ситуацію вчитель чи класний керівник. З'ясовували причини виникнення ситуації, її наслідки у разі неправильної дії вчителя. Аналізували дії вчителя, а також те, які особисті якості допомогли йому вийти зі складного становища. Розмірковували, яке значення має колективне обговорення ситуації для виховання культури прав людини (оцінка пропозиції). Відповіді на ці та інші питання студенти намагалися знайти і під час педагогічної практики з учнями загальноосвітньої школи.

Мозкові атаки у процесі навчання студентів були організовані за такою методологією: всі учасники ділились на команди (керівники, генератори, аналітики, експерти). Синтез і оцінку ідей проводили спеціально створені групи. Всі ідеї аналізувались, а всі пропозиції завершувались питанням: «А що з цього слід мати на увазі на нашому факультеті (курсі, групі)? Запропонуйте, які конкретні дії може намітити викладач або студент-практикант».

У процесі вивчення курсу «Права людини» у ВНЗ свою ефективність продемонстрували такі форми, як диспути, вільні дискусії, організований захист думок, бесіди з компетентними експертами.

Так само курс «Права людини» був запроваджений для вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах. Мета вивчення курсу «Права людини» полягала у тому, щоб навчити учнів спілкуватися з іншими людьми. Задля досягнення мети вчителі використовували різні прийоми – «кругової бесіди»; рольових ігор, які допомагали виявити особистісні якості учнів. Наприклад, хлопці сідали в коло разом з учителем, той вимовляв фрази, подібні до таких: «Найбільше мені в собі подобається...»; «Я хотів би...»; «Моя улюблена гра...»; «Я відчуваю

себе щасливим, коли...», «Я засмучуюсь, коли...», «Я хочу стати більш...». Фрази вчитель пропонує з урахуванням віку учнів і установок на визначення їхнього морального розвитку. Початок фрази учні закінчують по черзі; увага звертається на те, щоб кожна відповідь була вислухана уважно, шанобливо і з інтересом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на початок ХХІ століття з метою забезпечення умов для сприятливого розвитку дітей були розроблені та прийняті низка нормативних документів, спрямованих на захист дітей; запроваджено курси вивчення цих документів у ВНЗ та середньоосвітніх навчальних закладах; розроблені форми і методи викладання; проведені педагогічні експерименти з відбору найефективніших методик навчання. Відзначимо, що проблеми, які були актуальними у ХХ столітті, зберегли свою актуальність і на початку ХХІ століття. Військові дії першої половини ХХ століття спряли прийняттю низки міжнародних нормативних документів, проте на початок ХХІ століття світове співтовариство знову зіткнулося з проблемою насильства, війн, що негативно впливають на розвиток не лише дітей а й людства в цілому. Військові дії в Україні, теракти в країнах Євросоюзу та Близького Сходу, інших країнах свідчать про необхідність оновлення міжнародних угод, переосмислення вже прийнятих міжнародних пактів, удосконалення чи розробки й ухвалення нових угод на міжнародному рівні, спрямованих на забезпечення миру та захисту дітей. Розробляючи їх, фахівці мають проаналізувати причини сучасних конфліктів і врахувати їх. Вважаємо, що, готуючи нове покоління вчителів, більше уваги слід приділяти вивченню тем, пов'язаних із правами людини; впроваджувати спецкурси з цієї тематики; звернутись до історичного досвіду викладання курсу «Права людини», впроваджувати у програми ВНЗ спецкурси за вивчення цих прав. Лише сукупність спільних зусиль держави, вищих закладів освіти, середніх навчальних закладів, спрямованих на виховання нового покоління в дусі толерантності, гуманізму і патріотизму, може забезпечити умови для щасливого дитинства майбутнього покоління.

Література

1. Білецька С. Дитиноцентрована педагогіка: теорія і практика західних країн : [навч. посіб.] / С. Білецька. — Х. : Факт, 2008. — 255 с.
2. Богуш А. Морально-духовні цінності дошкільного дитинства / А. Богуш // Вісник Інституту розвитку дитини: зб. наук. пр. — Сер.: Філософія,

- педагогіка, психологія. — К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. — Вип. 15. — С. 78—84.
3. Васильєва С.О. Взаємодія ВПНЗУ та школи як фактор розвитку професійного статусу вчителя (40—60 рр. ХХ ст.). / С.О. Васильєва // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. — Х. : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2015. — Вип. 51. — С. 238—251.
 4. Рыбинский Е.М. Важные документы ООН / Е.М. Рыбинский // Педагогика : сб. науч. пр. — М. : Педагогика, 1992. — Вып. 1-2. — С. 3—6.
 5. Цибулько Л.Г. Развитие социального воспитания детей у заочноосвітніх закладах України у 20—30-х рр. / Л.Г. Цибулько // Проблеми трудової і професійної підготовки: наук.-метод. зб. / кол. авт. ; відп. ред. і уклад. В.В. Стешенко. — Слов'янськ : СДПУ, 2005. — Вип. 10. — С. 119—124.
 6. Цибулько Л.Г. Проблема гуманізації освіти в педагогічному університеті / Л.Г. Цибулько // Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва : зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф. 23—25 травня 2011 р. — Маріуполь, 2011. — С. 274—275.
 7. Шнекендорф З.К. Правовые акты ООН в вузовском курсе педагогики / З.К. Шнекендорф // Педагогика : сб. науч. раб. — М. : Педагогика, 1992. — Вып. 1-2. — С. 11—16.
 8. Ягодинский Г.А. Совершенствование межнациональных отношений / Г.А. Ягодинский // Советская педагогика : сб. науч. трудов. — М. : Педагогика, 1989. — Вып. 8. — С. 3—11.

ПРОШЛОЕ И СОВРЕМЕННОЕ В ПРОБЛЕМЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ДЕТЕЙ

Л. Г. Цибулько, А. А. Ковнеров

В статье анализируются нормативные документы, посвященные защите прав детей, которые были приняты на международном уровне в ХХ веке. Рассмотрены формы и методы работы педагогов высших и общеобразовательных учебных заведений, которые используются во время преподавания курса «Права человека». Установлено, что на начало ХХІ века для обеспечения благоприятного развития детей и их защиты были разработаны и приняты ряд нормативных документов, введен курс «Права человека» для преподавания в высших и средних учебных заведениях. Были разработаны соответствующие формы и методы преподавания, проведены педагогические эксперименты по отбору наиболее эффективных методик обучения. Авторы приходят к выводу, что проблемы, актуальные в ХХ веке, стоят на повестке дня и сейчас, в начале нового века. Их можно решить, изучая исторический опыт и воспитывая новое поколение в духе толерантности и патриотизма, что будет способствовать обеспечению счастливого детства будущим поколениям.

Ключевые слова: дети, защита детей, права человека, нормативные документы.

THE PAST AND THE PRESENT IN THE PROBLEM OF CHILDREN RIGHTS PROTECTION

L. G. Tsybulko, O. O. Kovnerov

The normative documents, devoted to the children protection, which have been adopted on the international level in the XXth century, are analyzed in the article. Forms and methods of teachers work at the higher and general educational institutions, which have been used by giving the course «Human Rights» are considered as well. It was determined, that at the beginning of the XXth century different normative documents have been elaborated and approved to ensure the favourable development of children and their protection, and the course «Human Rights» have been introduced in higher and secondary educational institutions. Suitable teaching forms and methods have been elaborated, pedagogical experiments for selection of the most effective teaching methodics have been conducted. The authors come to the conclusion that the problems, which were actual in the beginning of the XXth century appear to be on the agenda in the beginning of the new one too. They can be solved through the investigation of historical experience and upbringing of new generation in the spirit of tolerance and patriotism, that will promote to ensure the helpful childhood for future generations.

Key words: Children, child protection, human rights, normative documents.

Цибулько Людмила Григорівна – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: luda.czibulcko@yandex.ru.

Tsybulko Lyudmyla Hryhorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Pedagogics and Social Work of State Higher Educational Institution «Donbass State Pedagogical University» (Ukraine, Slaviansk). E-mail: luda.czibulcko@yandex.ru

Ковнеров Олександр Олександрович – канд. філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: aleks.liman@mail.ru.

Kovnerov Olexandr Olexandrovych – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, Social-Political and Law Sciences of State Higher Educational Institution «Donbass State Pedagogical University» (Ukraine, Slaviansk). E-mail: aleks.liman@mail.ru.